

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по направлению – «Учет и аудит»

КАРШАЛОВА АЛМА ДАМЕРОВНА

«Методология, организация управленческого учета и процесса бюджетирования в коммерческих вузах Казахстана»

Актуальность исследования. Внедрение управленческого учета и процесса бюджетирования является определяющим фактором в становлении и развитии коммерческих вузов, вследствие чего и в подъеме экономики Казахстана. В последние годы, социально-экономическая ситуация и создание соответствующей законодательной базы предопределили появление в Казахстане рынка образования, как системы экономических и институциональных отношений купли-продажи платных образовательных услуг.

Необходимость формирования и развития системы управленческого учета и процесса бюджетирования в высших учебных заведениях Республики Казахстан диктуется, произошедшими за последние два десятилетия изменениями в юридическом статусе и экономическом положении вузов.

В Послании Президента Республики Казахстана Н.А. Назарбаева народу «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» отмечено, что предложенная стратегия направлена на дальнейшее повышение благосостояния народа Казахстана, рост экономики, сохранение мира и стабильности в обществе, укрепление здоровья казахстанцев, обеспечение качества образования. В связи с этим, особая ответственность возлагается на научно-технологические центры, высшие учебные заведения, где сосредоточен большой интеллектуальный потенциал.

Необходимо отметить, что многие вузы в Казахстане являются не только учебными, но и научными центрами, которые ведут обширную научную, исследовательскую и прикладную деятельность. В таких условиях определение эффективности и результативности каждой составляющей (учебной и научно-исследовательской) представляется весьма непростым и требует от руководства вуза внедрения инструментов и процедур, позволяющих наладить сбор достоверных исходных данных. Для осуществления этой цели возможно использование различных методов организации управленческого учета в вузах. Все эти факторы актуализируют разработку методологии управленческого учета для высших учебных заведений. Они направлены на создание гибких, функциональных моделей управленческого учета, учитывающих, с одной стороны, нормы действующего казахстанского законодательства в области учета и финансовой отчетности, международных стандартов учета, а с другой -

специфику образовательной среды и виды учетных операций высших учебных заведений.

Актуальность темы исследования определяется также необходимостью совершенствовать управленческий учет, систему бюджетирования в коммерческих вузах, наполнить их новым содержанием, адекватным новым экономическим реальностям и соответствующим требованиям образовательной системы.

Целью диссертационного исследования является разработка теоретических положений, методических основ и практических рекомендаций по организации системы управленческого учета и процесса бюджетирования в коммерческих вузах Казахстана.

Объектом исследования является финансовая деятельность, организация и методы управленческого учета и процесса бюджетирования в коммерческих вузах (на примере: Нового экономического университета им.Т.Рыскулова).

Предметом исследования являются теоретические, методические и организационные аспекты, связанные с управленческим учетом и процессом бюджетирования в коммерческих вузах Казахстана.

Научная новизна исследования подтверждается следующими полученными результатами:

1 Предложена организационная структура порядка ведения управленческого учета в коммерческих высших учебных заведениях, позволяющая получить необходимую оперативную информацию с целью принятия экономически обоснованных решений.

2 Разработан процесс составления бюджетов в высших учебных заведениях, использование которого позволит повысить эффективность формирования сводных, операционных и вспомогательных бюджетов высшего учебного заведения, а также сравнения плановых и фактических показателей с последующим анализом причин возникновения существенных отклонений.

3 Предложена модель диагностики и прогнозирования будущих периодов как инструмента управленческого учета, основанная на пяти показателях рентабельности, наиболее полно описывающих финансовое состояние высшего учебного заведения.

4 Разработана группировка затрат в центрах ответственности коммерческих вузов, с целью повышения уровня стратегического контроля и управления издержками высшего учебного заведения.

5 Предложены методические рекомендации по оптимизации управления затратами коммерческих вузов, направленные на достижения экономии накладных расходов.

Положения выносимые на защиту. В данном диссертационном исследовании были предложены:

1 Методика организационной структуры порядка ведения управленческого учета в коммерческих высших учебных заведениях, которая базируется на учете специфики системы образовательных услуг.

2 Методика процесса составления бюджетов в высших учебных заведениях, основанная на методе сравнения плановых и фактических показателей.

3 Модель диагностики и прогнозирования будущих периодов, основанная на многофакторной модели, рейтинговой оценки.

4 Разработана группировка затрат в центрах ответственности коммерческих вузов, позволяющая повысить уровень стратегического контроля и управления издержками высшего учебного заведения.

5 Предложены методические рекомендации по оптимизации управления затратами коммерческих вузов, для достижения экономии накладных расходов.

Практическая значимость. Результаты, полученные в данном диссертационном исследовании, направлены на совершенствование и разработку теоретических и практических рекомендаций по управленческому учету и процессу бюджетирования в коммерческих вузах.

Реализация на практике выдвинутых положений и разработанных методик позволяет повысить эффективность управления с учетом всех факторов, влияющих на деятельность вуза, а также оперативно реагировать на отклонения финансовых показателей от нормативных.

Научно-теоретические положения диссертационного исследования были использованы при разработке учебно-методических комплексов дисциплин «Управленческий учет 1», «Управленческий учет 2», «Ревизия и контроль» для специальности 5В050800- «Учет и аудит» и применены в практике преподавания данных курсов в НОУ «Алматы Менеджмент Университет».

Отдельные научные положения диссертационного исследования были использованы в рамках научно исследовательского проекта по теме №5470/ГФ4 «Стратегическое управление вузом в условиях расширения академической свободы» под руководством д.э.н., профессора Святова С.А., который выполняется в НЭУ имени Т.Рыскулова в 2015 году.

В ходе работы над диссертационным исследованием автором совместно с сотрудниками была предложена и апробирована система показателей оценки и анализа эффективности бюджетирования в АО «Новый Экономический Университет им. Т.Рыскулова», для эффективного планирования, анализа доходов и контроля затрат, формирующих себестоимость образовательных услуг;

«Есеп және аудит» бағдары бойынша философия докторының (PhD) ғылыми дәреже алуы үшін диссертациясының

АҢДАТПА

КАРШАЛОВА АЛМА ДАМЕРОВНА

«Қазақстандағы коммерциялық жоғарғы оқу орындарындағы басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысын ұйымдастыру және әдістемелеу»

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Қазақстанның экономикасын көтеру мақсаты мен коммерциялық жоғарғы оқу орындарының қалыптасуы мен дамуының анықтаушы факторлары басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысын нығайту болып табылады. Соңғы жылдары, әлеуметтік-экономикалық жағдайлар және заңнамалық негіздерге сәйкес құру, Қазақстандағы білім нарығының пайда болуын ақылы білім беру қызметін сатып алу және сату қатынастары ретінде экономикалық және институттық жүйелер болжады.

Қазақстан Республикасындағы жоғарғы оқу орындарының басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысының жүйелерін қалыптастыру және дамыту қажеттілігі, жоғарғы оқу орындарының заңдылық мәртебесі мен экономикалық жағдайларының соңғы екі онжылдықтағы өзгерістерімен ұсынылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына жолдауында, ұсынылған стратегия Қазақстан халқының болашақтағы дәулеттілігін нығайту, экономиканың өсуі барысында, бейбітшілікті қорғау мен қоғамның тұрақтылығында, қазақстандықтардың денсаулықтарын нығайтуында және оқу сапасын қамтамасыз етуінде бағытталған. Осыған байланысты, ерекше жауапкершілік, интеллектуалды шамалары жоғары ғылыми-техникалық орталықтарға, жоғарғы оқу орындарына жүктеледі.

Қазақстандағы көптеген жоғарғы оқу орындары тек білім алу орталықтары ғана емес, сонымен қатар, аумақты ғылыми, зерттеу және қолданбалы іс-әрекеттерді жүргізетін орталықтарының бірі екенін атап айту қажет. Бұндай жағдайда, тиімділік пен нәтижелікті анықтау әр жасаушыға (білім және ғылыми-зерттеу) қарапайым емес, және жоғарғы оқу орнынның басшылығынан, анықталған бастапқы деректердің жиынын реттеуге мүмкіндік беретін құрал-саймандар мен тәртіптерді енгізуді талап етеді. Бұндай мақсаттарды жүзеге асыру үшін, жоғарғы оқу орындарындағы басқарушылық есепті ұйымдастыру барысында әр түрлі тәсілдерді қолдануы мүмкін. Осы барлық факторлар жоғарғы оқу орындары үшін басқарушылық есептің әдістемелерін өңдеуге жандандырады. Олар, бір жағынан, есеп және қаржы есептемесі, есептің халықаралық стандарты салаларында икемді, функционалды үлгілерін құру үшін, ал екінші жағынан, білім ортасының

өзгешеліктері мен жоғарғы оқу орындарының есептік операцияларының түрлерін құру үшін бағытталған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі сондай-ақ, коммерциялық жоғарғы оқу орындарында басқарушылық есепті, бюджеттеу жүйесін анықта қажеттілік етеді, және оларды жаңа мазмұндармен, адекваттық жаңа экономикалық шынайылықтар мен білім жүйесінің талаптарына сәйкес толтыру.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты Қазақстанның коммерциялық жоғарғы оқу орындарындағы теориялық жағдайды, әдістемелік негіздерді және практикалық ұсыныстарды басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысының жүйесін ұйымдастыруы бойынша өңдеу болып табылады.

Диссертациялық зерттеу нысаны коммерциялық жоғарғы орындарда қаржылық іс-әрекеті, басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысын ұйымдастыру мен әдістемелеу болып табылады (мысалы: Т.Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университет).

Зерттеу пәні, басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысымен байланысты Қазақстанның коммерциялық жоғарғы оқу орындарында теориялық, әдістемелік және ұйымдастырушылық аспектісі болып табылады.

Ғылыми зерттеудің жаңалықтары келесі нәтижелермен дәлелденеді:

1 Экономикалық дәлелді шешімдерді қабылдау мақсатында, қажетті жылдам ақпаратты алуға мүмкіндік беретін, коммерциялық оқу орындарындағы басқарушылық есепті ұйымдастыру құрылымында басқару тәртібі ұсынылды.

2 Жоғарғы оқу орындарындағы құрама, операциялық және қосалқы бюджеттерді қалыптастырудың қолданылуының тиімділігін арттыратын, жоғарғы оқу орындарындағы бюджетті құру бағдары өңделді.

3 Жоғарғы оқу орындарындағы қаржылық жағдайды толықтай айқындайтын, бес тиімділік көрсеткіштерінде негізделген, басқарушылық есептің құралдары ретінде, болашақ кезеңді болжайтын және диагностикалық үлгілері ұсынылған.

4 Жоғарғы оқу орындарындағы шығандарды басқару және стратегиялық бақылаудың деңгейін көтеру мақсатымен, коммерциялық жоғарғы оқу орындарының жауапкершілік орталықтарында шығын топтамалары өңделді.

5 Экономикалық үстеме шығындардың жетістікке бағытталған, коммерциялық жоғарғы оқу орындарындағы шығындарды басқарудың оңтайландыруы бойынша әдістемелік ұсыныстар ұсынылды.

Қорғауға шығарылатын тұжырымдар. Берілген диссертациялық зерттеуде ұсынылды:

1 Білім қызметінің өзгешелік жүйесінің есебінде негізделген, коммерциялық оқу орындарындағы басқарушылық есепті ұйымдастыру құрылымында басқару тәртібінің әдістемесі.

2 Жоспарланған және нақты көрсеткіштерді салыстыру әдісімен негізделген, жоғарғы оқу орындарындағы құрастырылған бюджеттердің бағдарының әдістемесі.

3 Көпфакторлы үлгілер мен рейтинглік бағамен негізделген, болашақ кезеңді болжайтын және диагностикалық үлгілері.

4 Жоғарғы оқу орындарындағы шығандарды басқару және стратегиялық бақылаудың деңгейін көтеру мақсатымен, коммерциялық жоғарғы оқу орындарының жауапкершілік орталықтарында шығын топтамалары өңделді.

5 Экономикалық үстеме шығындардың жетістікке бағытталған, коммерциялық жоғарғы оқу орындарындағы шығындарды басқарудың оңтайландыруы бойынша әдістемелік ұсыныстар ұсынылды.

Тәжірибелік маңыздылығы. Берілген диссертациялық зерттеуде алынған нәтижелер, коммерциялық жоғарғы оқу орындарындағы басқарушылық есеп пен бюджеттеу барысы бойынша, теориялық және тәжірибелік ұсыныстарды өңдеу мен жетілдіруге бағытталған.

Жоғарғы оқу орнының іс-әрекетіне ықпал ететін, барлық факторларды есепке ала отырып, тәжірибемен берілген тәртіп пен өңделген әдістемелер басқарудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар, нормативті көрсеткіштерден қаржылық көрсеткіштердің ауытқуын болдырмауға жылдам әрекет етеді.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми-теориялық тәсілдері, 5B050800-«Есеп және аудит» мамандығына арналған «Басқарушылық есеп 1», «Басқарушылық есеп 2», «Тексеру және бақылау» пәндерінің оқулық-әдістемелік жиынтықтарының өңделуімен қолданылды және «Алматы Менеджмент Университет» МЕМБМ курс дәрістерінің тәжірибелері қолданылған.

Диссертациялық зерттеудің жеке ғылыми тәртібі ғылыми-зерттеу жобасының шегінде э.ғ.д. профессор С.А. Святотың басшылығымен №5470/ГФ4 «Академиялық еркіндіктің кеңею шарттарындағы жоғарғы оқу орнының стратегиялық басқаруы» тақырыбында, 2015 жылы Т.Рысқұлов атындағы ЖЭУ орындалған.

Диссертациялық зерттеудің жұмыс барысында, білім беру қызметінің өзқұндылығын қалыптастыратын, кірістің анализі мен шығынның бақылауын тиімді жобалау үшін, автор мен қызметкерлермен бірге «Т.Рысқұлов атындағы Жаңа Экономикалық Университеті» АҚ-да бағаны көрсету жүйесі мен бюджеттеудің тиімді анализі ұсынылды және қабылданды.

ABSTRACT

of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) majored in
«Accounting and Audit»

KARSHALOVA ALMA DAMEROVNA

"The methodology, organization of management accounting and budgeting
process in commercial universities of Kazakhstan"

The relevance of research. The implementation of management accounting and budgeting process is a determining factor in the development of commercial universities, resulting in the rise of Kazakhstan's economy. In recent years, the socio-economic situation and the establishment of an appropriate legislative basis predetermined the appearance in Kazakhstan educational system and market of educational services as economic and institutional relations of sale and purchase of paid for-profit educational services.

The need for formation and development of management accounting system and budgeting process in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan is dictated occurring over the past two decades, changes in the juridical status and economic situation of high schools.

In President's Messages of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people "New Decade - New Economic Growth - New Opportunities for Kazakhstan" noted that the offered strategy is directed on the further improving the well-being of the people of Kazakhstan, economic growth, conservation of peace and stability in society, improving the health of Kazakh people, the quality assurance in education. In this regard, special responsibility lies on the scientific and technological centers, universities, where high intellectual potential is concentrated.

It must be noted, that many institutions in Kazakhstan are not only educational, but also scientific centers, which conduct extensive scientific, research and applied activities. In such conditions, to determine the effectiveness and efficiency of each component (teaching and research) is not very simple and requires the University administration's implementation of tools and procedures to ensure the collection of reliable baseline data. For the purposes of this goal is possible to use different methods of organizations of management accounting in universities. All these factors actualize the development of management accounting methodology for higher education.

They are aimed at creating a flexible, functional models of management accounting, taking into account, on the one hand, the rules of the Kazakhstan legislation in the field of accounting and financial reporting, international accounting standards, and the specifics of the educational environment and the types of accounting operations in higher education.

The relevance of the research is also determined by the need to improve the management accounting, budgeting system in commercial high schools, to fill

them with new content, adequate new economic realities and the relevant requirements of the educational system.

The aim of the dissertation is the development of theoretical positions, methodological foundations and practical recommendations for the organization of system of management accounting and budgeting process in commercial universities of Kazakhstan.

The object of the study is the financial activities of the organization and methods of management accounting and budgeting process in commercial universities (on example of: New Economic University named after T.Ryskulov).

The subject of research are theoretical, methodological and organizational aspects related to management accounting and budgeting process in commercial universities of Kazakhstan.

The scientific novelty of the research supported by the following results obtained:

1 Proposed organizational structure of the order management accounting in commercial higher education institutions, allowing to obtain the necessary operational information for the purpose of making economically reasoned decisions.

2 Developed process for budgeting in higher educational institutions, using of which will improve the efficiency of formation of the consolidated, operating and auxiliary budgets of higher education institutions, as well as comparisons of planned and actual indicators, followed by analysis of the causes of significant deviations.

3 Offered diagnostics and forecasting model of the future periods as a tool of management accounting based on five indicators of profitability, more fully describing the financial condition of the institution of higher education.

4 Developed the cost pool centers of responsibility of commercial universities, in order to increase the level of strategic control and cost management of higher education.

5 Proposed guidelines to optimize the cost management of commercial universities aimed at achieving cost overheads.

The provisions for the defense. This thesis research have been proposed:

1 The methodology of the organizational structure of the order of management accounting in commercial higher educational institutions, which is based on the specific system of educational services.

2 The method of process of budgeting in higher educational institutions based on the comparison of planned and actual indicators.

3 Model diagnostics and forecasting of future periods based on multifactor models of rating.

4 Developed the cost pool centers of responsibility of commercial universities, in order to increase the level of strategic control and cost management of higher education.

5 Proposed guidelines to optimize the cost management of commercial universities aimed at achieving cost overheads.

Practical significance. The results obtained in this thesis research, aimed at the improvement and development of theoretical and practical recommendations on management accounting and budgeting process in commercial universities.

The implementation in practice of the provisions put forward and developed techniques can improve the efficiency of management taking into account all factors influencing the activities of the university, as well as to respond quickly to deviations from the standard financial indicators.

Scientific-theoretical principles of the research have been used in the development of teaching materials of the disciplines "Management Accounting 1", "Management Accounting 2", "Revision and Control", for the specialty 5B050800 "Accounting and Audit" and these courses used in the practice of teaching in the NEI "Almaty Management University".

Some scientific position of the research have been used in the context of the scientific research project on №5470/GF4 "Strategic management of the university in terms of expansion of academic freedom" under the direction by Doctor of Economics, professor Svyatov S.A., which is carried out in the NEU named after T.Ryskulov in 2015.

During the work on the dissertation, a system of indicators for evaluation and performance review of budgeting was proposed and tested by author with employees at JSC "New Economic University named after T. Ryskulov", for the effective planning, analysis of income and cost control, forming the cost of educational services.